

SİBİRYA TÜRKLERİNİN SÖZLÜ GELENEĞİNDE MASAL

TL 4068 Kuzey-Doğu (Sibirya) Türk Halk Edebiyatı

Prof.Dr. Gülsüm Killi Yılmaz

Masal, çoğunlukla nesirle söylenen, gerçeklik gibi bir iddiası olmayan, özellikle çocukların boş vakitlerini eğlenceli bir biçimde geçirmelerini sağlarken eğitici mesajlar vermeyi amaçlayan kısa bir sözlü bir edebiyat türüdür. Bu bakımdan günümüzün çizgi filmleri ile karşılaştırılabilirler. Masal aracılığı ile herhangi bir konu, macera, olay, sorun nesir dili ile, vakit geçirmek, eğlendirirken eğitmek amacıyla anlatılır. Masalın en önemli özelliklerinden biri gerçekle ilgisiz, anlattıklarına inandırmak iddiasında bulunmayan bir tür oluşudur. Masalın türü ne olursa olsun masalın sadece hayal ürünü bir öyküden ibaret olduğu anlatıcı ve dinleyici tarafından kabul edilir. Sibiryaya grubu Türk topluluklarında masal türünü karşılamak üzere çeşitli terimler kullanılır.

- Hakaslarda *nımax*,
- Şorlarda *nıbaq*,
- Tuvalarda *tool*,
- Altaylarda *çörçök*,
- Sahalarda *ostuoruya* .

Masallar da diğer halk edebiyatı türlerinde olduğu gibi toplumların yüzyıllar içinde birikmiş olan bilgi ve deneyimlerini, hayat tarzlarını masalın kendine özgü dünyası içinde geleneksel motifler içinde gelecek kuşaklara aktarır. Toplumsal değerlerin çocuklara öğretilmesinde masalların büyük önemi vardır.

Masallarda iyilikle kötülüğün, güzellik ile çirkinliğin, zenginlik ile yoksulluğun, bir başka deyişler olumlu ile olumsuzun mücadelesi anlatılır. Türk masallarının temel felsefesine göre çile çekmeden, hüner göstermeden, kişiliğini ispat etmeden başarı ve mutluluğa erişmek mümkün değildir.

Çok az istisna dışında masallar mutlu sonla, iyilerin, güzellerin, akıllıların kazanması ile biter. Masallarda genellikle başarı ve mutluluğu taç ve evlilik sembolize eder.

Masallar ulusal değerler yanında evrensel kabullerin de öğretimi konusunda çocuk eğitiminde rol oynamaktadır.

Çeşitli Türk topluluklarından derlenmiş olan masallar Türk dünyasının ortak kültürünü, değerlerini ortaya koymada ve “kendimizi” tanımada büyük öneme sahiptir.

Türk dünyası masallarını yayınlama çalışmalarının 19. yüzyıldan itibaren başladığı söylenebilir. Aleksandr Vasilyeviç Bagri (191-1949) Kafkasya bölgesinde derlediği masal ve efsaneleri üç cilt olarak yayımlamıştır. 1881 yılında Tiflis'te çıkarılmaya başlanan *Sbornik materialov po opisaniyu mestnostey i plemyon Kafkaza* isimli dergide 1914 yılına kadar çok sayıda masal yayımlanmıştır. V.V. Radlov'un 1866-1907 yılları arasında yayımlanan *Obraztsı narodnoy literaturı tyurkskix plemyon* isimli dizisi de Sibirya'dan Balkanlara birçok Türk topluluğuna ait sözlü edebiyat ürününü içermektedir. XIX. Yy.ın ikinci yarısında yayın hayatına başlayan ve XX. Yy. başlarında sona eren *Jivaya starina, Sbornik materialov po arxeologii i etnografii, Sbornik geografiçeskogo obşçestva Russkoy İmperii* gibi dergilerde de çok sayıda masal yayımlanmıştır. Günümüzde de her bir Cumhuriyet'te kurulmuş olan Bilimsel araştırma Enstitüleri ile üniversitelerin ilgili fakültelerinde masalların derlenmesi ve çeşitli açılardan incelenmesi çalışmaları yapılmaktadır.

Hakas masallarının derlenmesinin ilk örneklerine Radloff'un *Obraztsı narodnoy literaturı...* serisinin 9. cildinde yer alan Katanov'un derlemelerinde rastlanmaktadır. SSCB'nin kuruluşundan sonra otuzlu yıllarda N.P. Dırenkova Hakas masallarını derlemiştir. Onun derlemeleri SSCB Bilimler Akademisi Etnografya Enstitüsünün arşivinde korunmuştur. 1944 yılında Hakas Dil Edebiyat ve Tarih Bilimsel Araştırma Enstitüsünün kurulmasının ardından yapılan sistemli derleme çalışmalarında çok sayıda masal derlenmiştir. Derleyiciler arasında N.G. Domojalkov, M.İ. Borgoyakov, U.N. Kirbijekov, V.Ye. Maynogaşeva, P.A. Troyakov, V.Ya. Butanayev sayılabilir. Özellikle N.G. Domojakov'un derlemeleri çok sayıda eser içinde yayımlanmıştır. Hakas masal türü ve masalların derlenip yayımlanması konusunda en dikkat çeken isim P.A. Troyakov'tur. 1969 yılında Añcı ool "Avcı oğlan", 1975 yılında Hakas masallarının Rusçaya tercümesini içeren "Zolotaya çaşa", Xakasskiye narodniye skazki, Krasnoyarsk, 1962 yılında Tasxa matır isimli derlemeler bunlardan bazılarıdır. Ayrıca V.İ. Domojakov "Xakas çonniñ nımaxtarı" adlı derlemeyi 1986 yılında yayımlamıştır. Son yıllarda masal türünün incelenmesi konusunda Ye.S. Torokova'nın çalışmaları vardır.

Masal türünün başlıca özellikleri

1. Tamamıyla hayal ürünüdür. Anlatılana inandırmak gayesi yoktur.
2. Bilinmeyen bir yerde bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hadiselerin hikayesidir.
3. Masalların kahramanları insanlar hayvanlar, bitkiler, maddi unsurlar, alet ve eşyalar, hayali yaratıklar gibi akla gelen her şey olabilir.
4. Genellikle nesir biçiminde anlatılır.
5. Anlatı genellikle kısa ve yoğundur.
6. Özellikle olağanüstü ve uzunca gerçekçi masalların kuruluşunda çok kez başvurulan “üçlü bakışım” kuralı önemli bir yer tutar. Olaylar önemlerine göre sıralanarak üç süreli bir düzen içinde gerçekleşir. Kişiler de önemlerine göre üç bölüğe ayrılır.
7. Masallarda duyulan geçmiş zaman sıkça kullanılır.
8. Masallarda genellikle kalıp zaman ve mekanın belirsizliğini, hayal dünyasına ait olduğunu hatırlatan kalıp ifadeler/ tekerlemeler kullanılır. Örneğin “*Alında- purunda pır apsax-iney çurtaptır*” vb.

Antti Aarne masalları;

- Hayvan masalları,
- Asıl masallar,
- Fıkralar

olarak üçe ayırmıştır.(Aarne 1919; Oğuz 2004: 125)

Stith Thompson ise bu sınıflandırmayı genişleterek

- Hayvan Masalları,
- Asıl Halk Masalları,
- Güldürücü Hikâyeler,
- Nükteli Fıkralar,
- Zincirlemeli Masallar,
- Sınıflamaya Girmeyen Masallar

olarak sınıflandırmıştır.(Thompson 1964; Oğuz 2005: 126)

Hakas folkloru ile ilgili çalışmalarda masal (nımax) türü  ayrı tre ayrılmıştır:

- Olağanüstü masallar (Xayxastiđ nımaxtar)
- Yařam hakkında masallar (Xonıxtaņar nımaxtar)
- Hayvan masalları (Aņ-xustardaņar nımaxtar)

Hayvan masalları asıl masallardan daha kısa olur. Başlarında, sonlarında, masalın içinde tekerleme ya da başka kalıp ifadeler kullanılmaz. Boratav'a göre hayvan masalları ilkel ve yarı medeni kavimlerde daha fazladır. Bunlar da hayvanların bazı dış özelliklerini açıklayan masallar ile çeşitli kişilik özelliklerine sahip hayvanların mücadelesini anlatan masallar olarak sınıflandırılabilir. İlkel toplumlarda aristokrat kesim ve sıradan halk ayrımı olmadığı için kahramanın fakir, sıradan bir insan olduğu, fakirin zalim zenginlerle mücadelesi, isyanının, fakir ve halktan kahramanın zenginleri aklıyla yenmesinin ana motif olduğu masallar daha yenidir.

Hakas hayvan masallarında kahramanlar yabani hayvanlar olabildiği gibi ev hayvanları da olabilir. Hayvanlar insan gibi çeşitli karakter özellikleri gösterirler. Örneğin horoz (*petux*) dikkatli, at (*at*) güvenilir, ayı (*aba*) güçlü, tilki (*tülgü*) kurnaz, kurt (*püür*) aç gözlü", turna (*turna*) iyi yürekli, tavşan (*xozan*) korkak, fare (*küske*) hırsızdır. Genellikle hayvan adları masallarda küçültme eki alarak kullanılır: *tülgücek*, *xozanax*, *abacax*, *xızıl petuğas*.

Yaşantıyla ilgili masalarda kahraman genellikle halk tabakasındandır, öksüzdür, avcıdır vb. Han (xan), bey (pig), zengin (bay) gibi toplumun üst kesiminden kişiler ise olumsuz kahramanlardır. Her zaman fakir, öksüz vb. gibi halktan olan olumlu kahraman üst tabakadan olan olumsuz kahramanı zekası, cesareti vb. ile alt eder.

Yalanlamalı masallar denilen masal grubu bir “yalan yarışması” şeması gösterir. En olmayacak, en şaşırtıcı yalanı söyleyen bir ödül kazanacak ya da bir sınamayı başarıyla sonuçlandırmış olacaktır.

Olağanüstü masallarla gerçekçi masallar “asıl masallar” grubunu oluşturur. Bunlar diğer masal çeşitlerine göre daha uzun, kişileri daha kalabalık, olayları daha çapraşıktır.

Olağanüstü masalların kişileri insanlar ile cinler, periler, devler, ejderhalar gibi doğaüstü yaratıklardır. Hakas folklorundaki olağanüstü varlıklar arasında Xara Moos, Çilbigen, On iki pastıĝ sır çılan vb. sayılabilir. Kahraman bu olağanüstü varlıklarla mücadele etmek zorundadır. Bazen masalda kahraman öte dünyaya da (tıĝı çir) gidip gelmek zorunda kalır. Olağanüstü masalın kahramanına hayvanlar ya da olağanüstü nesnelere yardım ederler. Örneğin altın yüzük (altın çüstük), asa (xuu tayax) vb. Tüm bu varlıklar olağanüstü neitelige sahiptir, insan gibi konuşabilirler. Masal esnasında kahraman ölse bile yardımcıları onu diriltirler.

Masal kahramanı her şeyi üç defa yapmak zorundadır. Üç defa saklanması, üç defa savaşması, üç defa canlanması, üç defa bir yere gidip gelmesi vb.

Altın Arçol (Алтын Арçол) masalının metni ve dinlemek için aşağıdaki linkleri kullanabilirsiniz.

<https://nbdrx.ru/pdf/FOLKLOR/bx0000398/index.html>

<https://www.youtube.com/watch?v=EosVl pz06NA>

KAYNAKLAR:

BORATAV, Pertev Naili. 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1999.

OĞUZ, Öcal (Ed.) Masallar, Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2008.

ARIKOĞLU Ekrem Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım), 25, Hakas Edebiyatı, Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2003.